

Ege Coğrafya Dergisi
Aegean Geographical Journal

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ecd>

e-ISSN: 2636-8056

Received: 19 March 2025 | Accepted: 9 May 2025

JANE JACOBS VE BÜYÜK AMERİKAN ŞEHİRLERİNİN ÖLÜMÜ VE YAŞAMI: BİR İÇERİK ANALİZİ

Jane Jacobs and the Death and Life of Great American Cities: A Content Analysis

Rauf BELGE

Pamukkale Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Coğrafya Bölümü

Denizli-Türkiye

rbelge@pau.edu.tr

Abstract

Until the 1950s, urbanists, planners, and intellectuals in Europe and the United States were deeply concerned about how modern urbanization was unfolding and were uncertain about the future. In order to alleviate these concerns and uncertainties, the idea of building suburbs and garden cities on the periphery of cities, while transforming the slums within urban areas, emerged. Over time, this idea became the main paradigm in urbanism. Journalist and writer Jane Jacobs heavily criticized these modernist planning approaches. She argued that cities cannot be planned solely according to simple statistical and mathematical principles; the human factor must also be considered. In this study, Jacobs' criticisms of modern urban planning and her proposed solutions are discussed. The author's work, *The Death and Life of Great American Cities*, is used as the primary source for the study. A content analysis of the book was conducted within the framework of the themes of "urban vitality", "urban diversity", "necessary conditions for urban vitality" and "urban land uses", and sub-codes related to these themes were determined. Word clouds, concept maps and document portraits were created with the MAXQDA program to code and visualize the written expressions in the book. The principles she identified for urban diversity and vitality are analysed within the framework of the questions: What? How? and Why? The author's key concepts, such as urban vitality, urban diversity, density, and "eyes on the street" are analysed, and criticisms against Jacobs are evaluated at the end of the study. As a result of the analysis, it has been understood that the interaction of human and space comes to the forefront in Jacobs' book and the concepts that support the idea of urbanism that prioritizes human beings are dominant.

Keywords: Jane Jacobs, Urban Vitality, Urban Diversity, Streets and Parks, MAXQDA

Öz

Avrupa ve ABD'deki şehirci, planlamacı ve entelektüel çevreler, 1950'lere kadar modern kentleşmenin nasıl şekillendiği konusunda derin bir endişe duymuş ve geleceğe dair belirsizlikler yaşamışlardır. Bu endişeleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak için şehrin çevresinde banliyöler ve bahçekentler inşa edilmesi, kent içinde kalmış çöküntü alanlarının dönüştürme düşüncesi ortaya çıkmıştır. Zamanla bu düşünce şehircilikte ana paradigma haline gelmiştir. Gazeteci ve yazar Jane Jacobs, söz konusu modernist planlama anlayışlarına ağır eleştiriler getirmiştir. Şehirlerin sadece basit istatistiksel ve matematiksel hesaplamalara göre planlanamayacağını, insan faktörünün göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmuştur. Bu çalışmada Jacobs'un, modern kent planlamalarına yönelttiği eleştiriler ve sunduğu çözüm önerileri tartışılmıştır. Çalışmada temel kaynak olarak yazarın "Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı" isimli eseri kullanılmıştır. Eser, "kentsel canlılık", "kentsel çeşitlik", "kentsel canlılık için gerekli şartlar" ve "şehir içi mekânsal kullanımları" temaları çerçevesinde bir içerik analizi yapılmış, bu temalara ilişkin alt kodlar belirlenmiştir. Eserde geçen söz ifadeleri kodlamak ve görselleştirmek için MAXQDA programı ile kelime bulutu, kavram haritaları ve belge portresi oluşturulmuştur. Jacobs'un kentsel çeşitlilik ve canlılık için belirlediği ilkeler, Ne? Nasıl? ve Neden? soruları çerçevesinde çözümlenmiştir. Yazarın kentsel canlılık, kentsel çeşitlilik, yoğunluk ve sokaktaki gözler gibi temel kavramları irdelenmiş, çalışmanın sonunda Jacobs'a yöneltilen eleştiriler değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda Jacobs'un eserinde insan ve mekân etkileşiminin ön plana çıktığı ve insanı önceleyen şehircilik fikrini destekleyen kavramların baskın olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jane Jacobs, Kentsel Canlılık, Kentsel Çeşitlilik, Sokaklar ve Parklar, MAXQDA

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi'nden sonra Batı'da nüfus yoğunluğunun artışı ve mekânsal gelişme nedeniyle kentler¹ başlı başına bir sorun haline gelmiştir (Şatıroğlu, 2024). Bu nedenle Avrupa ve ABD'deki şehirci, planlamacı ve entelektüel çevreler, 1950'lere kadar modern kentleşmenin nasıl şekillendiği konusunda derin bir endişe duymuş ve geleceğe dair belirsizlikler yaşamışlardır. Bu endişeleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmak için şehrin çevresinde bahçekentler inşa edilmesi ve kent içinde kalmış çöküntü alanlarının dönüştürülmesi düşüncesi ortaya çıkmıştır (Arlı, 2020). Bu düşünce uzun bir dönem taraftar bulmuş, özellikle Batı kentlerinde hâkim paradigma haline gelmiştir.

Şehrsel sorunların baş gösterdiği 1960'lı yıllar fiziksel planlama fikirlerinin geliştirilmesi açısından oldukça yaratıcı bir dönem olmuştur. Şehri planlayan ideologlarının çoğu âdem-i merkeziyetçilik (desantralizasyon) fikrinde hemfikir, ancak bunun nasıl olması gerektiği konusunda görüş ayrılıkları vardı (Hill, 1988). 1960'lı yıllar, aynı zamanda şehircilik alanında büyük eserlerin yazıldığı bir dönemdir. Kevin Lynch'in *Kent İmgesi* (1960), Lewis Mumford'un *Tarih Boyunca Kent* (1961) ve Michael Robert Gunter Conzen'in *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-plan Analysis* (1960) başlıklarını taşıyan eserleri bu dönemde yazılmıştır. Jane Jacobs'un modern şehir planlamasına ağır eleştiriler getiren "*Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*" başlıklı eseri de bu yıllarda kaleme alınmıştır. Mumford kentin tarihsel boyutunu, Conzen kentsel morfolojiyi, Lynch kent estetiğini vurgularken, Jacobs da kentsel canlılığı öne çıkarmıştır. Jacobs'un kentsel canlılığı öne çıkaran fikirleri, sonraki yıllarda kentsel tasarım teorileri ve uygulamaları üzerinde muazzam bir etkiye sahip olmuştur.

Çalışmaya konu olan Jacobs, 4 Mayıs 1916'da Amerika'nın Pennsylvania eyaletinde bir maden kasabası olan Scranton'da doğmuştur. Liseden mezun olduktan sonra yerel bir gazetede çalışmış, daha sonra New York'a taşınmıştır. New York'ta yaşadığı dönemlerde şehrin sokaklarında uzun yürüyüşler yapmış, şehrin koşuşturmalı halini gözlemlemiştir. Bu dönemde Columbia Üniversitesi'nde ilgilendiği konularla ilgili dersleri takip etmiştir. Eşi bir mimar olan Jacobs, *Architectural Forum* dergisinde yazmaya başlamış ve burada kendini daha çok kentsel gelişim ve planlama konularına vermiştir. Jacobs, modern planlama anlayışına karşı olan fikirlerini yazmakla kalmayıp, bu fikirleri eyleme dökerek mahalle protestoları düzenlemiş, bunu yaparken birkaç kez tutuklanmıştır. New York'ta yaşadığı yıllarda planlamacı Robert Moses'in gecekondu temizleme ve otoyol inşası önerilerine karşı çıkmıştır. 30 yıl New York'ta yaşadıkdan sonra ailesiyle birlikte kalıcı olarak Toronto'ya taşınmış, 25 Nisan 2006'da burada vefat etmiştir. Yaşamı boyunca yedi kitap, birçok makale ve gazete yazısı yazmıştır (Hospers, 2006). Birbirinden farklı işlerde çalışsa da esas mesleği gazetecilik ve yazarlık olmuştur (Arlı, 2020). Şehircilik alanında Jacobs'un en büyük başarısı, kentsel planlamaya dair orijinal fikirlere sahip olmasıdır. Özellikle "*Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*" eseri şehircilik alanındaki kült eserler arasında yerini almıştır. Yazar, bu eserde klasik ve geleneksel kentsel planlama anlayışına karşı çıkmıştır. Jacobs, kitabının 1992 yılına ait baskısında yer alan önsözünde esere kaynaklık eden bilgilerin büyük çoğunluğunu yürüten insanları gözlemleyerek ve dinleyerek elde ettiğini ifade etmiştir (Jacobs, 2017). Eser, 2011 yılında Türkçe'ye çevrilmiştir.

"Yirminci yüzyılda kentler üzerine yazan en önemli yazar" olarak nitelendirilen Jacobs'un şehircilik üzerinde müthiş bir etkisi olmuştur (Klemek, 2007). Günümüzde hâkim olan kent planlama anlayışında konut yoğunluğunu, kullanım karmaşasını azaltmak ve yapıları seyrekletirmek amacı vardır ancak bu çalışmada konu edinen Jacobs, bu anlayışın doğru olmadığını savunmuştur. "Canlı ve yaşanılabilir şehirler nasıl olmalı?" sorusunun ardına düşen Jacobs, mimar ve şehir planı olmamasına rağmen eseri yayımlandıktan 60 yıl sonra halen tartışılmaya devam etmiştir. Şehircilik alanında klasikler arasında yer almayı başaran "*Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*", şehir planlama alanına yeni bir bakış açısı sunmuştur. Eserin başlığında geçen

¹ Makalede şehir ve kent kavramları aynı anlamlarda kullanılmıştır. Etimolojik olarak "kent" terimi Soğdca, "şehir" terimi Farsça kökenlidir. TDK Sözlüğüne (Güncel Türkçe Sözlük) göre bu kavramlar eş anlamlıdır. Öte yandan bazı yazarlara göre kent ve şehir sözcükleri algısal olarak farklı anlamları çağrıştırmaktadır. Kent terimi daha çok Sanayi Devrimi sonrası moderniteyi ifade ederken, şehir kavramı ise medeniyet tasavvuru ile bağlantılıdır (Aslantürk, 2022). Bu bağlamda şehir, algısal olarak kâdimi ifade ederken, kent modern ve daha güncel olanı anlatır (Uğur & Aliağaoğlu, 2019). Dolayısıyla temelde aynı manalara gelmekle birlikte kent ve şehir terimlerine farklı anlamlar yüklenmektedir.

“şehirlerin ölümü” ifadesi, banliyöleşme, âdem-i merkezîyet ve kentsel dönüşüm faaliyetlerinin sokak yaşamını yok etmesini kastetmektedir. “Şehirlerin yaşamı” ifadesi ise bunun aksini, sokakta günün her saatindeki insan hareketliliğini nitelemektedir. Yazar, Amerikan şehirlerinde çöküntüye yol açan gecekondulaşmanın değil, bilinenin aksine toplu konut projeleri ve banliyöleşmenin olduğuna inanmaktadır. Bu anlamda yazara göre kentsel canlılığı sağlamanın yolu, gecekonduları yıkmak değil, çeşitliliği artırmak olmalıdır.

Jacobs, bir dönemin “Amerikan rüyası” olarak bilinen şehirlerin nasıl birer suç yuvasına dönüştüğünü incelemiş, güvenlik açığının şehirlerin planlama şekliyle yakından ilgili olduğunu savunmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşı’ndan sonra “Amerikan rüyası” haline gelen banliyölerin kentsel canlılık ve çeşitlilik açısından önemli bir sorun teşkil ettiğini iddia etmiştir. Bu bağlamda Jacobs’un fikirlerini anlamak için klasik bir Amerikan şehrinin nasıl olduğuna bakmamız gerekir. Bir Amerikan şehirde insanların ikamet ettiği semtler, alışveriş ve iş merkezleri birbirinden farklı bölgelerde yer alır. Banliyöleşmenin bir sonucu olan bu durum, insanların bir araya gelmesini zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda Amerikan şehirleri, yürüyen insanların ve sirkülasyonun yoğun olduğu hareketli sokaklardan yoksundur. Görünüşte güzel ve konforlu olan banliyö evleri, esasında şehir sakinlerini insanlardan izole etmekte ve yalnızlaştırmaktadır. Amerikan şehirlerinde sorun banliyöleşme değil, insanların motorlu araçlara bağımlı hale gelmesidir. İşyeri-ev arasında her gün gidip gelme (*commuting*), alışveriş için Walmart gibi devasa mağazalara gitmek Amerikalıların günlük rutinini oluşturmaktadır. Aynı şekilde yeme-içme için araç kullanmak zorunda kalınması, sıradan bir Amerikalının karşı karşıya kaldığı durumdur. Halbuki konutlara yürüme mesafesinde yer alan küçük ölçekli mahalle esnafı ve iş yerlerinin sıralandığı sokaklar, kentsel canlılıkta aranan özelliklerdendir. Jacobs’un kentsel canlılık ve çeşitlilik için öngördüğü şehir modeli de budur.

Günümüz Amerikan kentleri, kimliği zayıf ve tek tip tasarıma sahip olan yapılardan oluşmaktadır. Amerikan şehirleri, standart matematiksel hesaplamalara göre planlanmaktadır ancak Jacobs, şehirlerin sadece basit matematiksel prensiplere göre planlanamayacağını, insan faktörünün göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır. Bir başka deyişle, ona göre her şehre uyması beklenen bir planlama anlayışı doğru değildir, yerel halkın istek ve taleplerinin de dikkate alınması gerekir. Bu nedenle Jacobs, 20. yüzyılın başlarında ortaya atılan şehircilik teorilerine karşı çıkmıştır. Howard’ın Bahçeşehir Hareketi’ni ve Le Corbusier’in Radyant Şehir planını bu yönden eleştirmiştir. Bu teorilerin, arazi kullanımı ve mimari açıdan çeşitlilikten yoksun olduğunu, canlı sokak hayat tarzını ihmal ettiğini ifade etmiştir (King, 2013). Ünlü şehirci Mumford dâhil olmak üzere bahsi geçenlerin teorileri, şehir sokaklarının ve şehir formunun yakın ölçekli çeşitliliğini yok eden büyük ve tek işlevli arazi kullanım projelerinin inşasını benimsemiştir (Hill, 1988). Dolayısıyla Jacobs, kentsel gelişimin sadece bir çizim masası üzerinde planlanamayacağını (Hospers, 2006), şehir sakinlerinin de görüşlerinin alınması gerektiğini savunmuştur (Schubert, 2013). “Kent yaşamının enerjisini ihmal eden perspektiflere karşı, yaşayan bir ekosistem olarak kentin planlanabileceğini” ileri sürmüştür (Arlı, 2020). Jacobs, hâkim olan planlama anlayışlarının çoğuna karşı çıkarak, kentlerin nasıl işlediğini anlamaya yönelik yeni bir yaklaşım sunmuş, odağını, inşa edilen (ya da edilecek olan) şeyden insana doğru değiştirerek bunu başarmıştır (Gomez-Varo vd., 2022). Amerika’da 1950’lerin sonu ve 1960’ların başında otoyol inşası, kentsel yenileme, işyeri ve konutların ayrılması ve banliyöleşmeyi esas alan şehir planlama geleneğine doğrudan meydan okumuştur (Steil & Delgado, 2019). “Jacobs’un eseri, geleneksel şehir planlamasına ve inşasına kökten bir eleştiri, var olan pratiğe karşı, yeniden düşünmeyi ve paradigma değişimini talep eden bir yayılım ateşiydi (Schubert, 2013).”

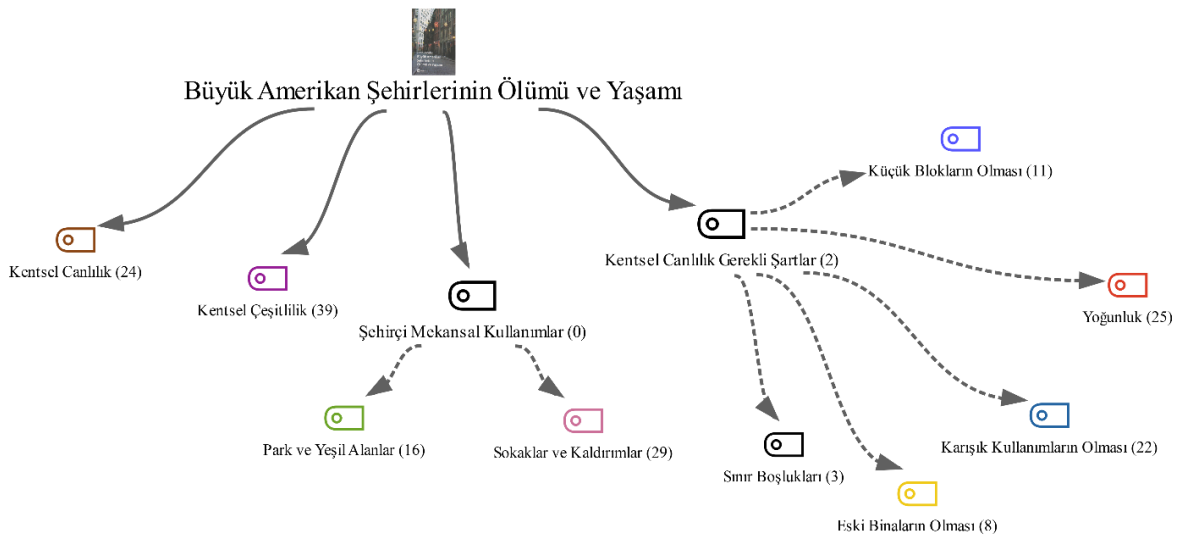
Jacobs, kentin eski konutlarının yıkılmasından sonra uygulama konulan kentsel yenileme projelerine karşı gösterdiği direnişle de tanınmaktadır. Jacobs’un temel argümanı, insanların kendileri için neyin en iyi olduğuna karar verebilmeleri gerektiği, şeklindedir (White, 2011). Dolayısıyla şehirlerin rahat bırakılmasına ve kendi kendine gelişmesine izin verilmesi gerektiğini düşünmektedir. “Herkes tarafından oluşturulmuş olduğu için şehrin herkese sunacak bir şeyleri vardır” sözü onun planlama anlayışını göstermektedir (Hospers, 2006). Jacobs’un temel şehircilik ilkesi: “şehirleri rahat bırakın ve bırakın kendi kendilerine gelişsinler” (Wolf, 2006) şeklindedir. Planlamacılar, sağlıklı şehirlerin evrimsel süreçler sonucunda ortaya çıkan organik, kendiliğinden, dağınık, karmaşık yapılar olduğunu anlamamaktadırlar (King, 2013: 2409). Bu bağlamda Jacobs, refah ve esenliğin arkasındaki itici gücün kentin plansız ve kaos ortamı olduğunu öne sürmektedir (Hospers & van Dalm,

2005:9). Ona göre kent planlamacılarının gözden kaçırdığı en önemli husus, insanların sosyal etkileşim ihtiyacıdır.

Her ne kadar Jacobs'un eseri Amerikan şehirlerini konu edinse de öne sürdüğü fikirler ve kentsel teorisi bütün dünyada tartışılmıştır. Kentsel canlılık ile ilgili ilkeleri birçok şehirde ampirik olarak analiz edilmiştir. Mesela King (2013) Jacobs'un kentsel canlılık bileşenlerinden olan eski bina ilkesini ABD'nin Chicago şehrine uygulamıştır. Sung vd. (2015) ve Sung & Lee (2015) Jacobs'un kentsel çeşitlilik ilkelerinin, şehirdeki yaya hareketliliği açısından önemli bir rol oynadığını Güney Kore'nin başkenti Seul örneğinde göstermiştir. Delclos-Alío & Miralles-Guasch (2018) ve Gomez-Varo vd., (2022) Jacobs'un kentsel canlılık için gerekli şartları bir indeks (JANE Index) haline getirip, Barselona şehrine uygulamışlardır. Jacobs'un kentsel tasarımıyla ilgili düşüncelerini alanında isim yapan kişiler (ör. Richard Florida ve Susan Fainstein) ile karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır (Hospers & van Dalm, 2005; Steil & Delgado, 2019). Türkiye'de Paköz vd., (2022), Jacobs'un ilkeleri doğrultusunda Kayseri şehrini analiz etmişlerdir. Türk Aydın & Mollayakupoglu (2018) Sulukule'de gerçekleşen kentsel dönüşümü faaliyetlerini, Kırmızı (2021) millet bahçelerini Jacobs'un perspektifinden değerlendirmişlerdir. Şatıroğlu (2024), yazarın meşhur kitabı *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*'nın bir tahlilini yapmıştır. Eldeki çalışma ise Jacobs'un söz konusu eserinde sıkça vurgulanan kentsel canlılık ve çeşitlik kavramlarına mekânsal açıdan yaklaşarak, alana coğrafi bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmada, Jacobs'un yaklaşımı ile yaşanılabilir ve canlı kentlerin nasıl olması gerektiği tartışılmıştır. Çalışmanın temel kaynağı, *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* isimli eserdir. Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi benimsenmiştir. İçerik analizi sürecinde nitel araştırma yöntemlerinde oldukça kullanışlı bir program olan MAXQDA kullanılmıştır. Söz konusu program ile önceden belirlenmiş tematik kodlar çerçevesinde eserin içerik analizi yapılmıştır. Jacobs'un bahsi geçen eseri “kentsel canlılık”, “kentsel çeşitlik”, “kentsel canlılık için gerekli şartlar” ve “şehir içi mekânsal kullanımları” temaları kapsamında analiz edilmiştir. “Kentsel canlılık için gerekli şartlar” teması için “karışık kullanımların olması”, “küçük blokların olması”, “eski binaların olması”, “yoğunluk” ve “sınır boşlukları” alt kodları; “şehir içi mekânsal kullanımlar” teması için “kaldırımlar ve sokaklar” ve “park ve yeşil alanlar” alt kodları oluşturulmuştur. Bu kodlar birer cümle olduğu gibi bir paragraf uzunluğunda olan ifadelerden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda toplam 179 ifade kodlanmıştır. Bu kodların hiyerarşik yapısı ve sayısal değerleri Şekil 1’te gösterilmiştir. Eserde geçen sözel ifadeleri görselleştirmek adına MAXQDA programı ile kelime bulutu, kavram haritaları ve belge portresi oluşturulmuştur. Çalışmada eserin 2017 yılında yapılan Türkçe baskısı esas alınmıştır.

Çalışmada öne çıkan temalar, kentsel coğrafya perspektifi ile tartışılmış ve yorumlanmış, bu temalara yöneltilen eleştiriler değerlendirilmiştir. Bu bağlamda makalenin giriş kısmında Jacobs'un fikirlerinin önemine ve hayat hikâyesine kısaca yer verilmiş, daha sonra kentsel canlılıkla ilgili öne sürdüğü şartlardan bahsedilmiştir. Kentsel canlılık ve çeşitlilik konularında sıkça değinilen sokaklar, kaldırımlar ve parklardan söz edilmiştir. Makalenin değerlendirme bölümünde Jacobs'un fikirleri farklı perspektiflerden tartışılmış, Ona yöneltilen eleştirilere yer verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Kentsel canlılık için gerekli şartlar

“Toplumların sönükleşip çürümek yerine geliştiği ve zenginleştiği yerlerde, yaratıcı ve işleyen şehirler sürecin merkezindedir (Jacobs, 2017).” Zira şehirselleşme, nihayetinde iyi şehirciliğin bir göstergesidir, çünkü canlı çevreler vatandaşların ihtiyaç duyduğu her şeyi sunar. Jacobs, söz konusu kentsel canlılığın dört temel sağlayıcısının olduğunu ifade etmiştir. Bunlar (1) semtteki binalar birden fazla işleve sahip olmalı, (2) bloklar kısa, dolayısıyla sokaklar ve köşeler sık olmalı (3) farklı yaştaki binalar karışık halde bulunmalı, (4) insan ve bina yoğunluğu yeterli olmalıdır (Jacobs, 2017) (Tablo 1). Bu minvalde kentsel canlılığın dört temel sağlayıcısı ve destekleyici bir şart olarak “sınır boşlukları” kavramı dikkate alınarak yapılan içerik analizinde “kentsel yoğunluk” kavramının en fazla (25 defa) öne çıkan tema olduğu anlaşılmıştır. Bunu çok az bir farkla “karışık kullanımların olması (22)” teması takip etmiştir. Sırasıyla 11 ve 8 kez vurgulanan “küçük blokların olması” ve “eski binaların olması” temaları işlenmiştir. Kentsel canlılığı olumsuz yönde etkileyen “sınır boşluklarına” ise 3 kez değinilmiştir (Şekil 2). Bu temalar içerisinde Jacobs'un önemle vurguladığı yoğunluk ve karışık kullanımlar hem mahalle hem de sokak ölçeğinde yaya hareketliliği açısından önemli rol oynamaktadır. Bu temalar çerçevesinde ortaya çıkan şehirselleşme; yürünebilirlik, sokak yaşamı, *kaldırım balesi* ve *sokağı gözlemleyen gözler* gibi kavramlarla birlikte zikretmektedir.

Modernizmin temel amacı soyut, akılcı ve verimli şehir inşa etmektir (Schubert, 2013: 255). Bu anlayışa sahip şehir plancıları ve tasarımcıları insanların şehirde boş ve açık alanlar aradığı, tam bir düzen ve sükûnet istediği varsayımıyla hareket ederler. Halbuki Jacobs'a göre başarılı şehir demek iyi planlanmış şehir demek değildir, canlı ve dinamik olan şehirler gerçek manada başarılı sayılmaktadır. Şehirdeki çeşitliliğin amacı, şehir hayatının düzgün ve yapıcı bir şekilde devam etmesidir. Şehrin fizikî görünüşünden ziyade içsel ve işlevsel düzeni önemlidir. Yazara göre şehrin iç dinamiğini bilmeden görünümünü planlamak beyhudedir. “Görünümü öncelikli amaç ya da ana mesele yapmak beladan başka bir şey getirmez (Jacobs, 2017).”

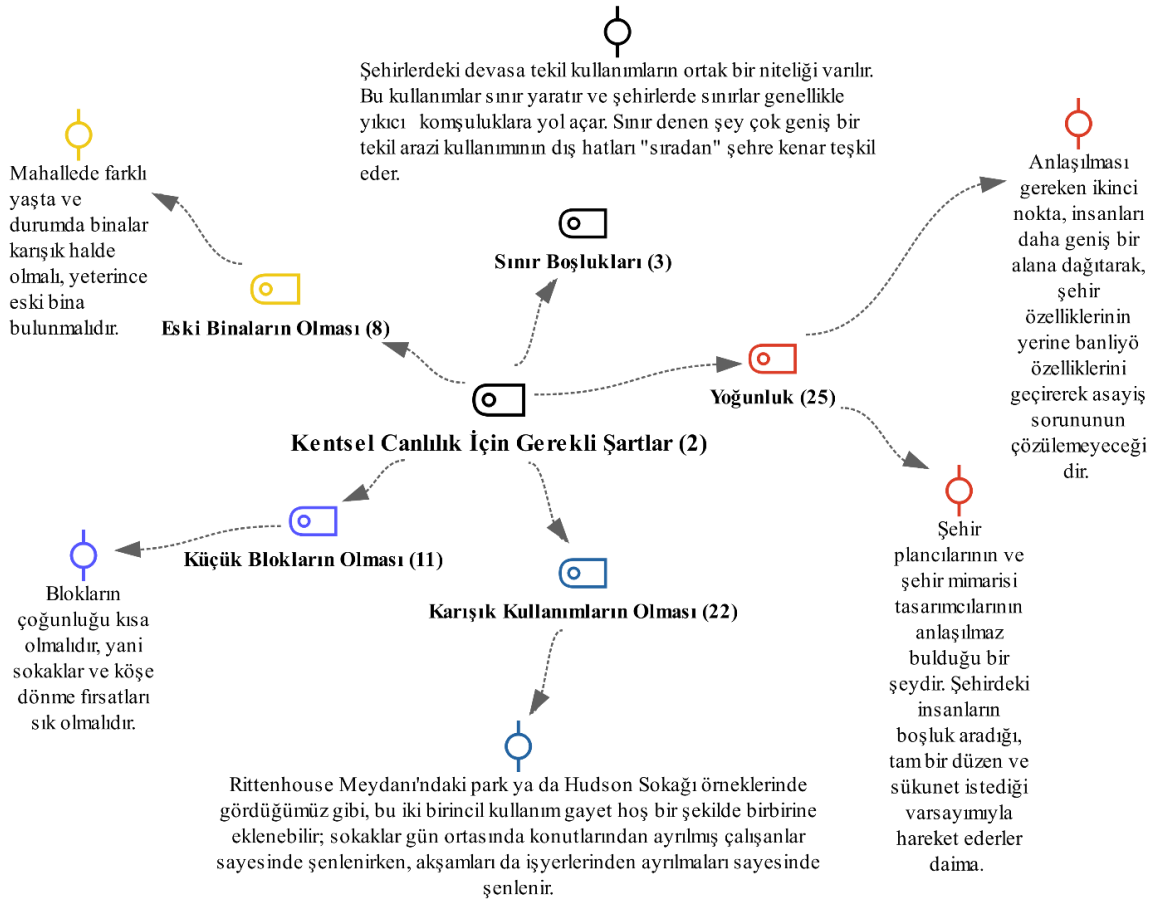
Jacobs'a göre devasa süpermarketlerin banliyölerde bulunmasına karşın, bakkallar, sinemalar, şarküteri, fırın gibi küçük işletmeler daha ziyade şehir merkezine yakın bölgelerde bulunur. Bu nedenle şehrin çeperleri olan banliyölerinde monotonluk, şehir merkezlerinde ise küçük işletmelerin hâkim olduğu bir çeşitlilik söz konusudur. Ticari çeşitlilik beraberinde kültürel ve toplumsal çeşitliliği de getirmektedir. Bu alanlarda farklı manzaralar, farklı insanlar ve farklı kullanıcılara rastlamak mümkündür (Jacobs, 2017).

Tablo 1 - Jane Jacobs'un Kentsel Canlılık İçin Öne Sürdüğü Şartlar
Table 1 - Jane Jacobs' Conditions for Urban Vitality

Ne?	Nasıl?	Neden?
Karışık Kullanımların Olması	Birincil kullanımlarla ikincil kullanımların (ticari, konut, iş) bir karışımı gereklidir.	Sokaklarının günün her saatinde hareketli olması için çeşitli işlevlere sahip olmalıdır.
Küçük Blokların Olması	Şehri küçük bloklara bölerek temas fırsatları sağlanabilir.	Kentsel mekânda hareketliliği ve bireylerin sokakta birbiriyle karşılaşma ihtimalini artırmaktadır.
Eski Binaların Olması	Yeni ve eski binaların karışımı, satın alma gücü ve arazi değerlerindeki farklılıkları dengeler.	Farklı yaştaki binalar; farklı renkleri, fiyatları ve boyutları ile ekonomik anlamda kente bir çeşitlilik katar.
Yoğunluk	Canlı bir kentsel çevrenin temel koşulu, insanların, konutların ve binaların yoğun bir şekilde bir araya gelmesidir.	İnsan ve bina yoğunluğu, canlı ve hareketli bir sokak hayatı mümkün kılar.

Jacobs'un Tablo 1'de verilen kriterleri kullanılarak *JANE Index* geliştirilmiştir. *JANE Index*, kentsel canlılığın dört temel belirleyicisi (yoğunlaşma, işlevsel çeşitlilik, temas fırsatı ve yaşlı binalara duyulan ihtiyaç) ve iki destekleyici ilke (erişilebilirlik ve sınır boşluklarına uzaklık) üzerine inşa edilmiştir (Delclos-Alío & Miralles-Guasch, 2018). Jacobs, bahsi geçen eseri boyunca kentsel canlılıkla ilgili iki ek unsurdan da bahsetmiş; bunları, "insanların bir arabaya bağımlı olmadan hareket edebilmeleri" ve "insan faaliyetlerini kısıtlayan 'sınır boşlukları' olmaması" olarak ifade etmiştir (Gomez-Varo vd., 2022). *JANE Index*'inin uygulandığı Barselona örneğinde görüldüğü gibi kentsel canlılık ilk olarak, şehir merkezinin tarihi çekirdeğinde yer alan bölgelerde görülmektedir. Zira bu bölgeler yoğun, karma, çeşitli ve yürüme odaklı kentsel çevreler olarak Jacobs tarafından ortaya konan gereklilikleri doğal olarak karşılamaktadır (Delclos-Alío & Miralles-Guasch, 2018).

Jacobs ayrıca, sınırdaki boşluk alanlarının (*vacuum areas*) canlı bir kentsel yaşamı engelleyeceğini belirtmektedir. Şehrin içinden geçen demiryolları ve otoyollar, büyük ölçekli otoparklar ve parklar şehrsel dokuda büyük boşluklar yaratarak mekânsal etkileşime zarar vermektedir. Şehrin içindeki büyük boşluk alanları çıkmaz sokaklara yol açarak, yürünebilirliği kısıtlayarak canlı bir kentsel yaşamını engeller (Sung vd., 2015). Özellikle tekil kullanımlara sahip geniş arazilerin şehrsel canlılığa ve çeşitliliğe olumsuz etkisi söz konusudur. Bunlar, şehir içinde sınır boşluklarına yol açarak, bu alanları birer pasif alana dönüştürür (Jacobs, 2017). Sınır boşlukları, bir anlamda insanlar arası etkileşimi engelleyerek, şehrsel bütünlüğü bozan bir bariyere yol açar. Bu nedenle çalışmada sınır boşlukları, bir alt kod olarak işlenmiş, eserin 3 farklı yerinde sınır boşluklarının olumsuz etkilerine değinilmiştir (Şekil 2).

Şekil 2- Kentsel Canlılık İçin Gerekli Şartlara İlişkin Kavram Ağı Haritası

Figure 2- Concept Network Map of the Conditions for Urban Vitality

3.1.1 Karışık kullanımların olması

Jacobs, eserinde şehirselleşme mekânında “karışık kullanımların olması” ilkesini 22 farklı yerde ifade etmiştir. Karışık kullanımların sıklıkla vurgulamasının nedeni, kentsel canlılığı ve çeşitliliği artırma noktasında oldukça etkili olmasıdır. Bu ifadelerde konut, dükkân, mağaza ve diğer hizmetlerin iç içe olması sıklıkla dile getirilmektedir. Ona göre şehrin bir belirli bir bölümünde tek tip arazi kullanımının olması, insan hareketliliğini azaltmakta ya da sadece günün belirli bir saatinde görülmesine yol açmaktadır. Bu durum monotonluğa, cansızlığa ve eserin başlığında geçtiği üzere “şehirlerin ölümüne” zemin hazırlamaktadır.

Jacobs’a göre homojenliği ön plana çıkaran modern mekânların aynılığı, benzerliği ve monotonluğu bilinenin aksine estetik ve güvenli değildir (Alp Pamuk, 2020). Ona göre güvenli ve yaşanılabilir kentlerin temelinde mekânsal, sosyal ve ekonomik açıdan çeşitlilik yatmaktadır. Bu çeşitlilik sadece binaların değil, insanların ve ekonomik aktivitelerin çeşitliliğini de içermektedir. Sokakların günün her saatinde faaliyetlerle dolu olması için mahallenin çeşitli işlevleri olmalıdır. Örneğin banliyöler gibi tek işlevli ortamlar, restoranların, kültürün ve perakende ticaretin gelişmesi için gereken günlük canlılıktan mahrumdur (Hospers & van Dalm, 2005). Semtte ve sokakta canlılığı sağlamak için binaların birden fazla işleve sahip olması gerekir. Hatta ikiden fazla işleve sahip olması tercih sebebidir. Buradaki amaç, semt sakinlerinin farklı amaçlarla şehir sokaklarını farklı zamanlarda kullanabilmesidir (Jacobs, 2017). Dolayısıyla şehir sokaklarında çok fazla insanın olması yerine insan hareketliliğinin günün farklı saatlerine yayılması elzemdir.

Modern kent planlamalarında konut ve iş yerinin birbirinden ayrılması esastır. Hâlbuki Jacobs bu durumun kentsel canlılığa zarar verdiğini düşünür. Ticari faaliyetlerin yoğun yürütüldüğü kesimlerde gündüz yoğun insan kalabalığı gözlemlenirken, bu bölgeler geceleri ıssız hale gelir. Benzer bir durum şehrin konut bölgelerinde yaşanmaktadır. Konut bölgelerinde arazi kullanımının homojen olması, bu alanların kentsel çeşitlilikten ve canlılıktan mahrum kalmasına neden olmaktadır. Jacobs’un önerisi şehir merkezlerindeki ticari işletmeler ile konutların birbirine eklenmesidir. Böylece gündüzleri iş yerinde olan insanlar, akşamları konutlarına dönmeleri sonucu sokaklar şenlenir (Jacobs, 2017).

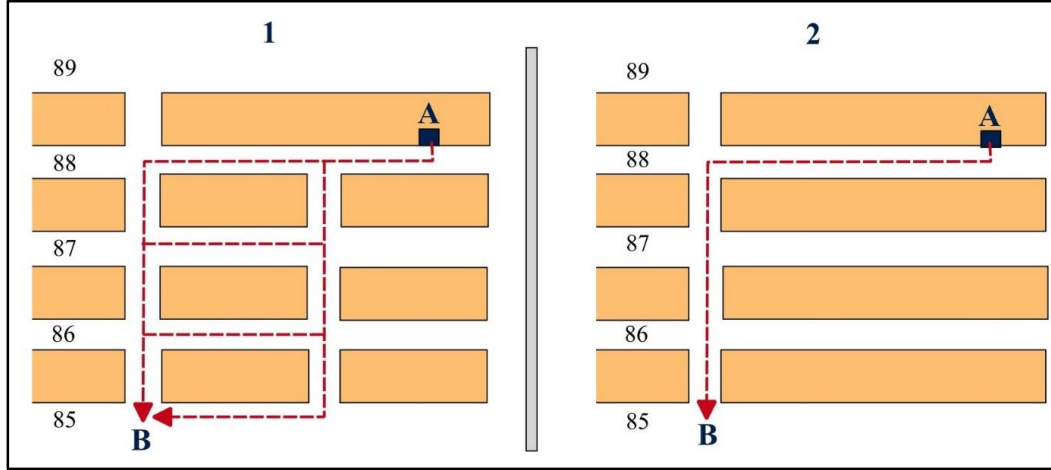
Yazar, Boston şehrindeki North End isimli bir semtte yaptığı gözlemler, onun kentsel canlılık anlayışında çeşitliliğin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu semtte konutların arasında gıda dükkanları, döşemeciler, demirciler, marangozlar ve gıda işleme tesisleri bulunduğu sokaklarda hayat cıvıl cıvıl, çocuklar oyun oynamakta, büyükler alışveriş yapmakta, sohbet etmekte ve gezinmektedir (Jacobs, 2017: 29). Böylece seçeneklerin bol olması, şehirselleşme çeşitliliği de desteklemektedir. Jacobs’un çeşitlilik kavramı hem mekânsal hem de toplumsal çeşitliliği içermektedir. Karışık kullanımlı mahalleler; yaşamın, çalışmanın, eğlencenin ve tüketimin bir arada bulunduğu yerleri kastetmektedir. Çeşitlilik aynı zamanda farklı cinsiyetlerin, etnik kökenlerin, sınıfların ve uyrukların sosyal karışımı anlamına gelmektedir (Talbot, 2019).

Karma arazi kullanımı kentsel çeşitliliğin kritik bir bileşenidir. Zira farklı arazi kullanımları arasındaki mekânsal yakınlık, sokak ve mahalle düzeylerinde sosyal etkileşim potansiyelini artırır (Sung vd., 2015). Böylece kentsel çeşitlilik, günün her anında yakınlarda insanların bulunmasını sağlar. Eğer yeteri kadar “sokakta göz”, varsa, suça fırsat verilmemekte ve kolektif güvenlik hissi artmaktadır (Hospers, 2006).

Sonuç olarak Jacobs’a göre bir kentteki mahallelerin birincil işlevlerinin yanı sıra ikincil işlevleri de olmalıdır. Zira birincil kullanım alanlarındaki insan sayısı günün belirli saatlerinde artarken günün diğer saatlerinde azalır. Örneğin konut bölgelerinde sadece akşam vakitlerinde insan hareketliliği gözlemlenirken, ticaret alanlarında gündüz vaktinde bir hareketlilik yaşanır. İkincil kullanım alanların eklenmesi, mahalle ve sokakların günün her saatinde canlı kalmasını sağlar. Başka bir ifade ile alışverişin konutlarla iç içe geçtiği sokaklar ile günün her saatinde aktif olan hizmetlerin ve fonksiyonların olması, semte gün boyunca canlılık katar. Ayrıca farklı işlevler, binalar ve insanların çeşitliliği de sosyal birlikteliğin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsanların ev ve iş yeri dışında sosyalleşebileceği *üçüncü mekânların* varlığı bu anlamda önemlidir (*Üçüncü mekân* kavramı için bakınız: Kurtar Anlı & Yavan 2023). Kentsel yaşamın sürdürülebilirliği, onun çeşitliliğine bağlıdır. Bu yaklaşım, Jacobs’un farklılığı ve özgünlüğü öne çıkaran post modern kent anlayışını benimsediğini göstermektedir.

3.1.2. Küçük blokların olması

Jacobs, kentsel canlılığın sağlayıcılarından birinin küçük blokların olması gerektiğini 11 farklı yerde vurgulamıştır. Zira küçük bloklar karmaşık sokak yapısını oluşturduğu için yayalar etrafta dolaşma, bazen farklı bir rota izleme ve böylece yeni bir şeyler keşfetme imkânına sahip olmaktadır (Hospers, 2006). Aynı zamanda kentte küçük ölçekli blokların olması, insanların kentsel mekânda hareketliliğini ve bireylerin sokakta birbiriyle karşılaşma ihtimalini artırmaktadır. Küçük bloklar, alternatif güzergâhlar yaratarak mesafeleri de kısaltmaktadır. Dolayısıyla bir şehirde kavşak noktalarının fazla olması, farklı güzergâhlar ve karşılaşma seçenekleri sunmaktadır (Jacobs, 2017). Şekil 3'te görüldüğü üzere A noktasından B noktasına giden bir kişi için uzun bloklar olduğu 2 nolu görselde tek bir güzergâh var iken 1 nolu görsel ise birden fazla alternatif bulunmaktadır. Dolayısıyla yapı adalarının kısa olduğu sokaklar kentsel çeşitlilik üretme açısından başarılı olurlar.

Şekil 3- Küçük Bloklar Alternatif Güzergahlar Oluşturur [Jacobs'tan (1992: 179) yararlanılarak yeniden çizilmiştir].

Figure 3- Small Blocks Create Alternative Routes [Reproduced from Jacobs (1992: 179)]

Çok uzun caddeler ve büyük bloklar şehirde monotonluk yaratır ancak bazı durumlarda karışık kullanımlar, binaların yaş çeşitliliği ile birleşerek uzun sokakların -yazarın deyişiyle- monotonluk lanetinin önüne geçilebilir (Jacobs, 2017). Kısa bloklar kısa sokakları, kısa sokaklar da köşeleri meydana getirir. Köşeler ise birer karşılaşma alanı olarak, semtin canlı kalmasını sağlar. Sokakların kısa olması, mesafeleri kısalttığı için kent sakinlerinin yürüme olasılığını artırır. Hâlbuki uzun cadde ve sokaklar, mesafeleri uzatarak otomobil kullanımına yol açar.

3.1.3. Eski binaların varlığı

“Şehirlerin eski binalara o kadar çok ihtiyacı vardır ki, herhalde eski binalar olmazsa sıhhatli sokaklar ve semtler asla ortaya çıkmazdı.” Eski bina olarak kastedilen sıradan, sade, değeri düşük olan binalardır. Bir semtte sadece yeni binalar varsa, oranın sakinleri sadece bu yüksek maliyetleri karşılayabilenlerle sınırlı kalır. Bu da kentsel çeşitlilikte istenmeyen bir durumdur (Jacobs, 2017). Jacobs, farklı grupları ağırlamak için, şehirlerin yeni ve eski binalar arasında belirli bir dengeyi korumasının gerekli olduğunu düşünmektedir (Gomez-Varo vd., 2022). Farklı yaştaki binalar; farklı renkleri, fiyatları ve boyutları ile kente bir çeşitlilik katar. Jacobs, eserindeki 8 farklı ifadede bu noktaya değinmiştir.

King'in (2013) Chicago şehrinde yaptığı analizlere göre komşuluk ilişkileri, sosyal kompozisyon ve bireysel sosyodemografik özellikler ile konutların yaş farklılığı arasında önemli bağlantılar bulunmaktadır. Tarihsel çeşitlilik, bir nevi kentsel çeşitliliği desteklemektedir. Bir yandan eski yapılar, bir yandan yeni binaların bir arada olması semtin çeşitliliğini artırmaktadır. Zira Jacobs, çeşitliliği kentsel canlılığın kaynağı olarak görmektedir. Dolayısıyla mahallenin tarihsel gelişimi ile kentsel canlılık arasında bir ilişki bulunmaktadır.

3.1.4. Yoğunluk

Yirminci yüzyılın başlarında hâkim olan planlama teori ve pratiklerinde şehirselleşme yoğunluğa (bina ve nüfus yoğunluğu) karşı güçlü bir muhalefet söz konusudur (Moroni, 2016). “Ortodoks planlama ve iskân teorisinde yüksek konut yoğunluğunun kötü bir namı vardır. Her türden zorluğun ve başarısızlığın temelinde bu yoğunluğun olduğu düşünülür.” Yüksek yoğunluk ile çöküntü bölgeleri arasında bir bağ kurulmaya çalışılır. Yaygın bir ön kabul olarak, az sayıda insanın olduğu yer iyidir, çok sayıda olduğu yer ise kötüdür anlayışı hâkimdir (Jacobs, 2017). Halbuki modern kentsel planlama anlayışının aksine Jacobs, yoğunluğun kentler için bir avantaj olduğunu savunmaktadır. Ona göre hem konut hem de insan yoğunluğu, kentsel canlılığı desteklemektedir. Kentin sokaklarında yaya hareketliliğinden kaynaklanan bir yoğunluk olması gerekir ancak bu yoğunluğun, iş giriş-çıkış saatleri gibi günün belirli bir vaktinde değil, gün boyunca olması gerektiğini düşünür. Şehrin koşuşturmalı yönüne vurgu yapan Jacobs, aslında bu durumun kentsel canlılığın bir göstergesi olduğunu vurgular. Bu nedenle kentsel canlılığın temel sağlayıcısı olarak yoğunluk, eserde en fazla (25) değinilen ilke olmuştur.

Kentsel doku, insanları çekmek için yeterli yoğunlukta bina içermelidir. Jacobs, diğer koşulların karşılanmadığı durumlarda bina yoğunluğunun kentsel çeşitliliği desteklemeyeceğine inanır. Binaların yaş ve biçim açısından çok standart olması, blokların çok uzun olması veya binaların sadece tek bir kullanıma hizmet etmesi durumunda bina yoğunluğunun kentsel canlılığa etkisi olmayacaktır (Sung vd., 2015). Bununla birlikte, şunu da ifade etmek gerekir ki, Jacobs’un burada yoğunluk olarak kastettiği aşırı kalabalık değildir. Yoğunluk belli bir alan üzerinde konutların çok sayıda olmasıdır. Kalabalık ise hanedeki insan sayısı kadar odanın olmamasıdır. Kalabalığın konutların sayısı ile bir ilgisi yoktur. Dört kişinin bir odada yaşaması yoğunluk değil, kalabalıktır. Ona göre yoğunluk, şehirselleşme çeşitliliği destekliyse yeterlidir. Eğer yoğunluk çeşitliliğe zarar veriyorsa ya çok düşüktür veya çok yüksektir (Jacobs, 2017).

Şehirde nüfus yoğunluğunu düşüren yenileme, dönüşüm ve temizlik anlayışı ile uygulamaya konulan projeler yerine, canlı ve hareketli bir toplumsal hayatı mümkün kılacak yoğunlukları korumak gerekir (Arlı, 2020). Bu nedenle Jacobs, kent içinde kalmış yoğun nüfuslu çöküntü alanlarının kentsel dönüşüm faaliyetleri ile seyletilmesine karşı çıkmıştır. Bu alanların kentsel canlılığı ve çeşitliliği destekleyen mekânlar olarak değerlendirmiştir. Büyük ölçekli toplu konut projeleri, kentsel yenilenme ve dönüşüm faaliyetleri ile şehrin içinden geçen büyük çevre yollarının kentsel çeşitliliğe zarar verdiğinden söz etmiştir (Hill, 1988).

Jacobs’a göre yüksek yoğunluğun kentsel canlılığı artırma olasılığı daha yüksektir (Sung & Lee, 2015). Hatta insan yoğunluğunu, şehir çeşitliliğini artıran zorunlu koşullardan biri olarak görmektedir (Jacobs, 2017). Farklı türden hanelerin ve bireylerin (aileler, yaşlılar, girişimciler, sanatçılar, göçmenler, öğrenciler) bir arada yaşadığı kompakt şehir modelini benimsemiştir (Hospers, 2006). Yani yapıların seyrek ve banliyöleşmenin hâkim olduğu şehrin saçaklanmış bölgelerinde kentsel canlılık zayıflamaktadır. Bu nedenle kompakt şehirleşme birçok araştırmacı tarafından saçaklanmaya ve banliyöleşmeye alternatif bir şehirleşme modeli olarak sunulmaktadır (Siyavuş & Belge, 2024). Son yıllarda araştırmacılar, “kompakt şehir” hareketi sayesinde yoğunluğun avantajlarını yeniden keşfetmiştir (Moroni, 2016). Jacobs’ın sunduğu kent modeli, kişi başına düşen karbon emisyonunu da düşürmektedir. Geniş alana yayılan ve yeşillikler içerisindeki müstakil konutlar görünüşte “yeşil ve doğa dostu” görünse de esasında daha fazla enerji tüketimine yol açmaktadır. Çünkü saçaklanmış ve geniş alanlara yayılan banliyölerde daha fazla yakıt tüketimi, alt yapı, üst yapı ve yatırım gerektirmekte, daha fazla belediye hizmetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda Jacobs’un canlı ve çeşitli kent modeli, aynı zamanda doğaya daha az zarar vermekte, beşerî etkinin ve karbon ayak izinin küçük bir alanda yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

3.2. Şehir içi mekânsal kullanımlar

Jacobs, eserinde sokaklar, kaldırımlar, yeşil alanlar ve parklar gibi şehir içi mekânsal kullanımlardan söz eder. “Sokaklar ve kaldırımlar” temasını 29, “park ve yeşil alanlarına” ise 16 kez değinir. Bu kullanımları, genellikle kentsel çeşitlilik ve canlılık kavramlarıyla ilişkilendirerek açıklar. Şehir içi mekânsal kullanımları, kavram haritasında (Şekil 4) görüldüğü üzere insan hareketliliği açısından değerlendirir. Başka bir ifade ile şehrin temel bileşenlerini insan-mekân ilişkisi bağlamında ele alınması gerektiğini savunur. Sokak, kaldırım ve

parkların insan için inşa edilmesi gerektiğini ileri sürer. Ona göre söz konusu mekânsal bileşenlere hayat veren ana unsur insan hareketliliğidir.

3.2.1. Sokaklar ve kaldırımlar

Bir şehrin ruhunu anlamak için o şehrin sokaklarında yürümek gerektiğini söyleyen Jacobs'ın (Glaeser, 2011: 11) *“Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı”* eseri, sokak, kaldırım ve yürümenin kentsel yaşamdaki yeri hakkında yazılmış bir başyapıt olarak kabul edilmektedir (Arlı, 2020: 88). Jacobs, kentsel canlılığın tespiti ve anlaşılması için uygun ölçeğin sokak düzeyindeki perspektif olduğuna inanmaktadır (Gomez-Varo vd., 2022). Kalabalık sokaklarda birer yabancı olan yayalar, mahremiyeti, güvenliği, ekonomik yaratıcılığı ve sosyalliği nasıl desteklediğini açıklamaktadır (Hill, 1988: 309). Aynı şehirde bazı sokakların güvenli olmasına karşın, bazılarının suç yuvasına dönmesini nedenlerini irdelemektedir. Jacobs, bir sokağı güvenli yapan üç önemli niteliğin olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi, kamusal alan ile özel alan arasında sınırlar belirgin olmalıdır. İkincisi, sokağı izleyen gözler bulunmalıdır. Üçüncüsü sokakta günün her saatinde birileri olmalıdır (Jacobs, 2017). Bu nitelikleri sağlayacak özellikler, aynı zamanda kentsel canlılık şartlarını oluşturmaktadır.

“Kente sokaktan bakan yazar” (Arlı, 2020) olarak tanımlanan Jacobs'a göre sokaklar, kentsel hareketlilikte önemli bir rol oynar, burası kent sakinlerinin birbirleriyle buluştuğu, ticari faaliyetlerin gerçekleştiği şehrin can damarlarıdır. Bir şehrin sokakları yavan görünüyorsa şehir de yavan görünüyordur. Şehirdeki ana görsel manzarayı oluşturan sokaklar, şehre canlılık katan uzantılardır (Jacobs, 2017). Ona göre sokak, kentlerin güvenliğini, sosyal uyumunu ve ekonomik gelişimini belirleyen bir nevi gösteri alanıdır. Bu açıdan bakıldığında, çöpü dışarı çıkarmak ya da yoldan geçen biriyle sohbet etmek bile dramatik bir ifade eylemidir. Sıradan görülen gündelik eylemler, kenti canlı bir yer haline getirir (Hospers, 2006). Sokakta yürümenin önemine değinen Jacobs, sokakta yürüyen insan kalabalığını kaldırımdaki bale gösterisine benzetir. Ancak kaldırım tek başına bir anlam ifade etmez. Kaldırımın önemi başka kullanımlarla ve etrafındaki binalarla anlam kazanır (Jacobs, 2017).

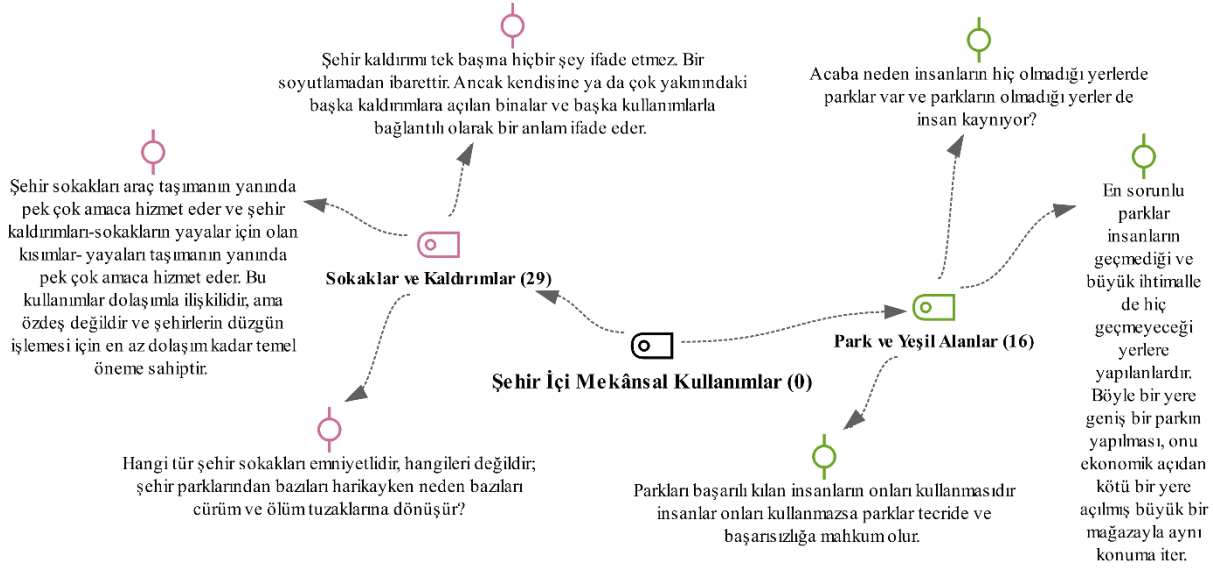
İnsanların birbirinden soyutlandığı şehirlerde, kaldırımlar sosyal teması sağlayan önemli yapılardır. Çeşitlilik arz eden kaldırımlar, yetişkinlerin gözetiminde çocuklar için birer oyun alanına dönüşebilir. Buna karşın “kaldırımların asayiş, kamusal hayat ve çocuk yetiştirme için eşsiz ölçüde hayati ve yeri doldurulamaz organlar olduğu anlaşılmamaktadır (Jacobs, 2017).” Kaldırımlarda yabancıların olması bir nevi kamusal gözetim ağı oluşturarak güven ve sosyal kontrolü sağlayabilir. Medyadan da takip edileceği üzere suç oranlarının daha ziyade “arka sokaklar” olarak tabir edilen ıssız yerlerde meydana gelmesi, Jacobs'un tezini doğrulamaktadır.

Jacobs'a göre sokaklar gözlenebilir olmalıdır. Gün boyu süren yaya trafiği ve sokakları gözleyen birilerinin olması, buraları daha güvenli hale getirir. Jacobs'un “eyes on the streets” olarak ifade ettiği bu durum, sokakları bir nevi denetleyen doğal bir gözetim mekanizmasının işleyişine işaret eder. Bu nedenle canlı sokak hayatı, şehirlerin daha güvenli olmasını sağlar. Asayiş sorunlarını azaltarak, çocuklar için daha dinamik bir yaşam ortamı sunar. Yürünebilir kaldırımlar, insanlar arasındaki etkileşimi teşvik eder, böylece tanışıklığı ve sosyal bağları güçlendirir (Arlı, 2020; Jacobs, 2017). Jacobs, yürüyen insanların sokağa hayat verdiğini, araba kullanan insanların ise sokağın ölümüne neden olduğunu belirtmiştir (Sung vd., 2015). Kentlerin “canlılığını” korumak için sokakta yürümenin önemini vurgulamıştır. Otoyol inşaatı ve büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin daha az yürümeye yol açtığını ve dolayısıyla kentsel canlılığı öldürdüğünü belirtmiştir (Sung & Lee, 2015).

Jacobs, Le Corbusier'in radyant şehir modelini sokak hayatını ihmal etmesinden dolayı eleştirir. Zira bu modelde yüksek binaların dönümlerce park alanı içine çekilmesi, sokak hayatının içerdiği sosyal karakteri yok eder (Hill, 1988; Jacobs, 2017:). Dolayısıyla Jacobs, şehrsel hayati duvarların dışına, sokağa taşır. Sokağın yoğun bir şekilde kullanımı, kentlilik bilincinin doğmasına doğru atılmış bir adımdır. Zira “İnsanlar, bir mekânı kullanabildikleri oranda o mekânı sahiplenirler (Belge, 2010).” Kentsel canlılık, dolaylı olarak kent sakinlerinin aitlik hissini de güçlendirmektedir.

3.2.2. Parklar ve yeşil alanlar

Jacobs, kentsel canlılıkla ilgili fikirlerini öne sürerken park ve yeşil alanların şehir içindeki konumu ve erişilebilirliğini eserin 16 farklı yerinde vurgular (Şekil 4). Sokaklar gibi parkların da gün boyu kullanımı, kentsel canlılık açısından önemlidir. Bu nedenle parkların bulunduğu semtin iyi seçilmesi gerekir. Örneğin, tek işlevli konut ve iş yerlerine bitişik mahalle parkları günün belirli bir saatinde yoğun olarak kullanılırken diğer saatlerde boş kalabilir. Bu durum suç oranının artmasına neden olabilir (Sung vd., 2015). Nitekim Jacobs, gözlerden uzak ıssız parkların nasıl birer suç yuvasına dönüştüğünü örneklerle açıklamıştır. Bu bağlamda etrafında iş yeri, konut, ticaret gibi çeşitli kullanımların olduğu parklar daha güvenli olur. Çünkü sokaklarda olduğu gibi günün her saatinde parklarda izleyen gözlerin olması, onların daha güvenli olmasını sağlar (Jacobs, 2017: 97). Buna karşın mahallenin homojen bir şekilde sadece konuttan veya işyerinden oluşması, parkların sadece günün belli saatlerinde kullanılmasına neden olur.

Şekil 4- Şehir İçi Mekânsal Kullanımlara İlişkin Kavram Ağı Haritası

Figure 4- Concept Network Map Related Urban Spatial Uses

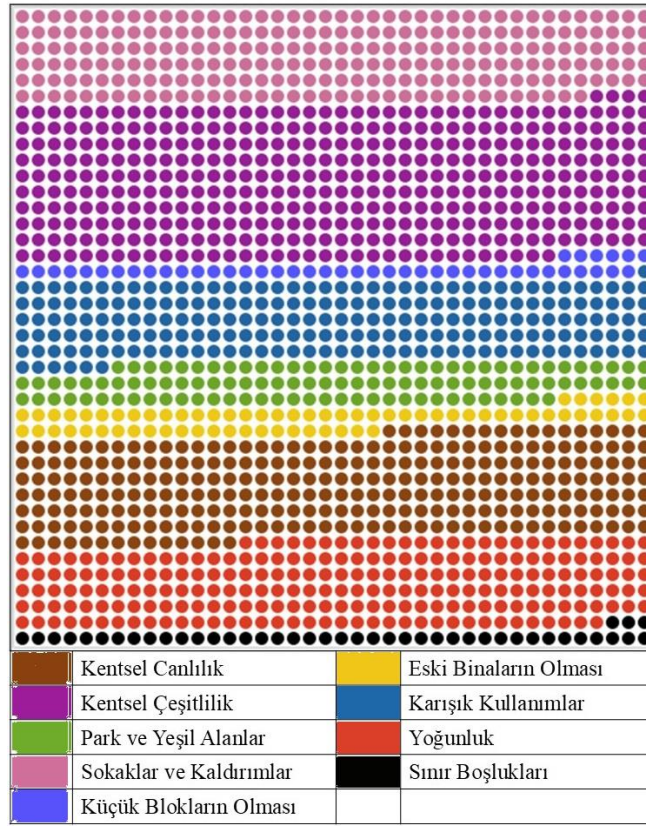
Jacobs, geleneksel kent plancılarının ileri sürdüğü "mahallelerde açık alan iyidir" anlayışını, "kim ve ne için iyi?" sorularıyla sorgulamaktadır. Yazara göre farklı unsurların bir araya gelmesiyle tasarlanan parklar, gün boyunca toplumun farklı kesimlerince kullanılması halinde başarılı olur. Dolayısıyla parkların iyi mahalleleri değil, mahallelerin iyi parkları meydana getirdiği söylenebilir (Kırmızı, 2021). Çünkü parkları başarılı yapan husus, şehir sakinleri tarafından kullanılmasıdır. Yazar bu konuya dikkat çekmek için şu soruyu sorar: "Acaba neden insanların olmadığı yerlerde parklar var ve parkların olmadığı yerler de insan kaynıyor?" Bu açıdan bakıldığında en problemlili parklar, insanların hiç uğramadığı ve geçmediği yerlerde olanlarıdır. Bu durum, ekonomik açıdan kötü bir yere açılmış mağazaya benzer (Jacobs, 2017) (Şekil 4). Dolayısıyla bir parkı kullanışlı ve başarı yapan faktörlerin başında, parkın bulunduğu konum gelmektedir.

Jacobs'a göre şehirde devasa parkların yerine küçük ölçekli mahalle parkları tercih edilmelidir. Zira küçük parklar, şehirde büyük boşluklar yaratmadığı gibi yaya hareketini koordine eden düğüm noktaları olarak canlı bir kentsel yaşamı teşvik eder (Sung vd., 2015). Başarılı bir park, büyük ve gösterişli olan değil, günlük hayatta insanların kullanabildiği ulaşılabilir parktır.

4. TARTIŞMA

Jacobs'un "Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı" isimli eserinin içerik olarak analiz edildiği bu çalışmada, eserde "insan için şehirler" anlayışının hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim eserin temel kavramlarından olan "kentsel canlılık" ve "kentsel çeşitlilik" temalarının sıklıkla ifade edilmesi bu anlayışı doğrulamaktadır. MAXQDA ile yapılan içerik analizinde "kentsel canlılık" ile ilgili 24, "kentsel çeşitlilik" ile

ilgili 39 ifade kodlanmıştır (Şekil 1). “Kentsel canlılık için gerekli şartlar” ile “kaldırımlar ve sokaklar” temaları esas itibarıyla kentsel canlılığı ve çeşitliliği üreten kavramlardır. Bu kavramların önemini anlamak için eserin yazıldığı dönemde Amerikan şehirlerinin geçirdiği dönüşümü anlamak gerekir. Zira eserin yazıldığı dönem, Amerikan şehirlerinde otomobil kullanımının ve otoyol inşasının hızla arttığı yıllara denk gelmektedir. Buna bağlı olarak Amerikan şehirleri dışı doğru mekânsal açıdan genişlemiş, banliyöleşme daha geniş alanlara yayılmış ve otomobil bağımlılığı artmıştır. Şehir içinde otoyolların inşası ile karşılıklı etkileşimi azaltmış, şehrsel bütünlüğü bozmuş ve şehrin büyük bir kısmı tek tip ve tekdüze kullanımlara (ör. konut bölgesi) ayrılmıştır. Şehrin merkezi bölgelerinde kalan yoksul mahalleler kentsel dönüşümlerle yıkılmış, yerine toplu konut projeleri hayata geçirilmiştir. Şehirlerin geçirmiş olduğu bu dönüşümler, şehrin doğal bir parçası olan insanı ihmal etmiş, sokak hayatı canlılığını yitirmiştir. Üstelik dönemin önde gelen kent planlama teorisyenleri de bu dönüşümleri desteklemiştir. Ancak şehirlerin insanlar için var olduğuna inanan Jacobs, ezber bozan fikirleriyle bu dönüşümleri ağır bir şekilde eleştirmiştir. Jacobs’un fikirleri kendisinden yıllar sonra ortaya çıkan ve büyük ilgi gören *Yeni Şehircilik (New Urbanism)*² akımının temellerini oluşturmuştur. Bu durum, yazarın fikirlerinin halen güncelliğini koruduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Şekil 5- Kodlamaların Dağılışını Gösteren Belge Portresi

Figure 5- Document Portrait Showing the Distribution of Coding

Jacobs’a göre planlamacılar, canlı bir kentsel yaşam sürdürmek istiyorlarsa, büyük ölçekli ve sermaye destekli dönüşüm projeleri yerine kademeli, küçük ölçekli ve sivil halkın desteğini alan dönüşümleri benimsemeleri gerekir (Sung vd., 2015: 1). Jacobs’un şehir yaşamını iyileştirmeye yönelik vurguladığı yöntem ve kavramların önemi günümüzde daha da artmıştır (Arlı, 2020). Aradan geçen 60 yıldan sonra Jacobs şehircilik alanında hâlâ öncü biridir. Jacobs, yaşanılabilir ve canlı bir şehir nasıl olmalı sorusuna kafa yormuş bir araştırmacıdır. Yazar, kentleri şehir içi arazi kullanımı, sokakların uzunluğu, binaların yaşı ve nüfus yoğunluğu

² 1990'larda hızla büyüyen insan odaklı Yeni Şehircilik hareketi, yaya dostu, iyi tasarlanmış ve bağlantılı sokak sistemlerini ve kentsel yaşamı kolaylaştıran kentsel formları savunur. Kentlerde insanın ihtiyaçlarına öncelik veren bu akım; canlı, güzel, adil, çevreye duyarlı insan yerleşimlerine odaklanır (Talen, 2014: 4359).

açısından ele almıştır. Kentsel formun, kentsel canlılığı nasıl etkilediğini araştırmıştır. Şehrin fiziki planlamasının şehirdeki insan hareketliliğine olan etkilerini incelemiştir. Mekânsal tasarımların şehri nasıl canlı, hareketli ve yaşanılabilir hale getireceğini çeşitli örneklerle ispatlamıştır. Kentsel canlılığın kent sokaklarındaki yaşam döngüsünde gizli olduğunu ileri sürmüştür. Yazarın bu düşüncesi kullandığı kavramlara da yansımıştır. Çalışmada kodlaması yapılan ifadelerden üretilen kelime bulutunda insan, çeşitlilik, şehir, sosyal, yaşam, park, semt, sokak gibi kavramların çokça tekrar edilmesi, yazarın zihin dünyasını yansıtmaktadır. Şekil 6'daki kelime bulutunda görüldüğü üzere Jacobs'un söylemlerinde daha ziyade insan odaklı bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Şekil 5'teki belge portresinde olduğu gibi kentsel canlılık, kentsel çeşitlilik, sokak ve kaldırım kodlarının geniş yer kaplaması da bu düşüncayı desteklemektedir.

Şekil 6- Kelime Frekans Değerlerine Göre Kelime Bulutu
Figure 6- Word Cloud According to Word Frequency Values

Şehircilik alanında birçok ölçüm geliştirilmiş olabilir, ancak şehir teorileri buna ayak uyduramamıştır, öyle ki yöntemlere odaklanma değerli teorilerin büyük bir kısmını gölgede bırakmıştır. Halbuki zengin teorik söylemler sadece kentsel araştırmaları çerçevelemek ve motive etmek açısından değerli olmakla kalmaz, aynı zamanda ampirik inceleme için test edilebilir hipotezlerin de büyük bir kaynağı olabilir. Dolayısıyla Jacobs’u şehircilik alanında değerli yapan yönü güçlü bir şehir teorisyeni ve düşünürü olmasıdır (King, 2013: 2408). Bu teorilerin gerçek hayattaki uygulanabilirliği Jacobs’a (2017: 26) göre “şehir inşası ve tasarımı alanında en muazzam deneme-yanılma, başarı-başarısızlık laboratuvarı şehrin ta kendisidir” ancak Jacobs, şehirlerin salt istatistik analizleri ve matematiksel hesaplamalarla anlaşılmayacağını sıklıkla vurgulamaktadır.

Jacobs, eserini kalemi aldığı yıllarda Şikago Okulu'nun şehirçilik alanındaki etkisi zayıflamıştı. Chicago Okulu'nun çalışmalarında (kentsel ekoloji) sosyal olgulara daha fazla ağırlık verilmiş; buna karşın fiziki çevre, mekânsal özellikler, topoğrafya ve ulaşım ağı gibi mekânsal yapılar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu bağlamda, kentsel yapıyı açıklamada yetersiz kalan kentsel ekolojik kuramı; basitleştirilmiş, soyutlanmış ve indirgemeci bir kent modeli olarak nitelendirilmesinde etkili olmuştur (Serter, 2013). Şikago Okulu'nun şehirlerin daha çok sosyal yönüne ağırlık vermesine karşılık, Howard'ın Bahçeşehir Hareketi ve Le Corbusier'in Radyant Şehir teorileri ise mekânsal yapıya odaklanmıştır. Aynı şekilde ünlü şehirci Mumford dâhil olmak üzere birçok şehir teorisyeni de şehrin fiziki yapısına ve planlanmasına önem vermiştir (Hill, 1988; King, 2013). Jacobs, söz konusu iki yaklaşımı da benimsemiş, şehir planlaması ile sosyal yapı arasında bir denge kurulması gerektiğini düşünmüştür. Şehirselleşme planlamada hem fiziki çevrenin hem de sosyal ihtiyaçların göz önünde bulundurulması gerektiğini savunan Jacobs, sokakları canlı, çeşitli ve yaşayan bir ekosistem olarak görmüştür.

Estetik açıdan şehirlere form kazandırma çabası, insan unsurunun ihmal edilmesine yol açmıştır. Nitekim Jacobs, yaptığı gözlemler sonucunda belediyelerin uygulamaya koyduğu imar planlarının şehrin gerçekliğiyle büyük oranda çeliştiğini fark eder (Şatıroğlu, 2024). Çünkü şehre hariçten yapılan müdahalelerin şehrin doğasını

bozduğuna inanır. Şehrin bağırsaklarını deşen otoyolları, şehri talan eden ve şehrsel dokuyu bozan bir müdahale olarak görür. Aynı şekilde toplu konut projelerini “tam anlamıyla yavanlık ve tekdüzelik kuyuları olan, şehir hayatının neşesini ya da canlılığını asla içeri sızdırmayan, orta gelirliilere hitap eden” yönünü eleştirir. Dolayısıyla birbirinin kopyası olan devasa alışveriş merkezleri, iyi bir kitapçının olmadığı kültür merkezleri ve kimsenin uğramadığı sosyal merkezleri inşa etmekle şehir yeniden inşa edilmez (Jacobs, 2017).

Jacobs, şehirde motorlu araçların yaygınlaşmasıyla kent kimliğini oluşturan öğelerin, kentsel hafıza mekanları, sokağın mekânsal ve tarihi yapısının aşama aşama nasıl yok olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“Günümüzde şehirlere değer veren herkes otomobillerden rahatsız oluyor. Trafik arterleri, park yerleri, benzin istasyonları ve otoyol tesisleri şehri yok etmenin güçlü ve amansız araçları. Otomobillere yer açmak için sokaklar geniş ve dağınık parçalara bölünüyor, yayalar için uygunsuz ve boş yerler haline getiriliyor. Sık dokunmuş çapraşıklık ve özlü dayanışma harikaları olan şehir merkezleri ve benzeri mahallelerin karnı gelişigüzel değişiyor. Nirengi noktası niteliğindeki binalar ya ufanıp gidiyor ya da şehir hayatındaki bağlamından o kadar kopuyor ki anlamsız boş yapılara dönüşüyor. Şehrin kendine has karakteri bulanıyor ve nihayet her yer birbirine benzeyerek neticede *Hiçbirer'e* dönüşüyor (Jacobs, 2017).”³

Jacobs, “karışık kullanımlar ve yoğun nüfus trafik sıkışıklığına yol açar” önermesine karşı çıkar. Ona göre trafik sıkışıklığına insanlar değil, araçlar neden olur. Yoğunluk ve çeşitlilik barındıran semtlerde insanlar yürüyerek işlerini hallederler. Hatta bir semt ne kadar yoğun ve çeşitlilik barındırırsa insanlar o kadar yürür. Çünkü mekânların birbirine yakın olması, yürümeyi sağlar (Jacobs, 2017). Öte yandan ilk bakışta Jacobs’un motorlu araçların kullanımına karşı çıktığı anlaşılabilir. Halbuki Jacobs, arabaların kendisine değil, onu kullanmamıza yol açan şehrsel tasarımları eleştirir. Dolayısıyla arabalar, şehirlerin canlılığının öldüren bir nesneden ziyade söz konusu canlılığın ölümüne işaret eden bir belirtidir.

Otomobiller, şehirde büyük oranda arazi israfına yol açar, çünkü alışveriş merkezleri, büyük restoranlar, sinemalar, hastaneler, okullar ve konutların kendine ait otoparkları mevcuttur. Özellikle otomobil bağımlılığının yüksek olduğu banliyölerde daha fazla alan otoparklara ayrılmaktadır. Yazar, şehirdeki canlılığı artırma hususunda otomobillerin yerine toplu ulaşım imkânlarının yaygınlaştırılmasını çözüm önerisi olarak sunmaktadır (Jacobs, 2017).

Otomobillerin aşırı kullanımı, şehrin tarihi ve mekânsal yapısını zamanla aşındırır. Otomobillerin şehri aşındırma sürecini yazar şu şekilde açıklar:

“Otomobillerin şehirleri aşındırması, pek tarif gerektirmeyecek kadar aşına olduğumuz bir dizi olaya yol açar. Aşındırma dediğimiz şeyin etkisi kemirmenin etkisine benzer; önce minik ısırmalar alınır, ama sonra koca koca lokmalar gelir. Araçların yarattığı tıkanıklık yüzünden burada bir sokak genişletilir, burada bir tanesi düzleştirilir, geniş bir bulvar tek yönlü yapılır, kademeli işaretlemeye hız artırılır, kapasitesini dolduran bir köprüye ikinci kat yapılır, bir otoyol geçirilir, nihayetinde her yer otoyol ağlarıyla kaplanır. Gittikçe daha fazla alan otopark yerlerine ayrılır, çünkü sürekli sayısı artan araçlar çalışmadığı sırada onları bir yere koymak gerekir (Jacobs, 2017).”

Jacobs, planlı ve düzenli bir şehirden ziyade şehrin iç dinamiğine odaklanır. Bu anlamda “parlayan her şey altın değildir” anlayışı ile hareket eden Jacobs, şehrin fiziki görünümünün altında yatan toplumsal ve ekonomik ilişkilere dikkat çeker. Söz gelimi yazar, sokak hayatının canlı olduğu gecekondu mahallelerini seyreltmenin ve dönüştürmenin suç oranlarını azaltmadığını düşünmektedir. Buna çözüm olarak sunulan toplu

³ Jacobs’un bu ifadeleri, 1950’den sonra Türkiye’de motorlu araçların ve karayollarının gelişmesi ile beraber, İstanbul’un tarihi semtlerinde geniş bulvarlar açılmasını akla getirmektedir. Nitekim tarihi yarımada da Atatürk Bulvarı, Vatan ve Millet caddelerinin açılması için birçok ev ve tarihi yapı yıkılmış, insan ölçekli sokaklar otomobil odaklı geniş caddelere dönüştürülmüştür.

konutların ve banliyöleşme hareketlerinin suçları önleyemediğini ifade etmekte, eğer böyle olsaydı suç yuvası haline gelen Los Angeles'in çok daha güvenli olması beklendiğini iddia etmektedir (Jacobs, 2017).

Dünyadaki bazı kentsel planlama örnekleri, Jacobs'un fikirlerini desteklemektedir. İnce hesaplarla dizayn edilen ızgara planlı şehirlerin, canlı ve yaşanılabilir bir yaşam sunmadıkları anlaşılmaktadır. Nitekim grid planlı ve müstakil evlerden oluşan Amerikan şehirlerine karşılık, kompakt ve yoğun nüfuslu Kopenhag, Zürih ve Viyana gibi Avrupa şehirlerinin dünyanın en yaşanılabilir şehirleri listesinde yer alması dikkat çekicidir. Dolayısıyla düzenli ve planlı şehir demek, yaşanılabilir şehir demek değildir. Jacobs'un dikkat çektiği husus, modern şehir plancılarının savunduğu ızgara planlı sokak düzeninin ideal bir kent düzeni olmadığıdır.

Jacobs'un ileri sürdüğü fikirler perspektifinden bakıldığında Türkiye'de yüksek katlı toplu konut projelerin hayata geçirilmesi, kentsel canlılık açısından olumsuz bir durumdur. Kayseri örneğinde görüldüğü gibi kentsel büyümenin bir parçası olan izole yüksek katlı konut projeleri, şehrin bazı bölgelerindeki sokakların canlılığını olumsuz yönde etkilemektedir (Paköz vd., 2022). Türkiye'de kentler, Amerika'da olduğu gibi dışa doğru saçaklanmadığı için yoğun ve çeşitli kullanımlara sahiptir. Kent merkezlerinde iş yeri, onun etrafında iş yeri ve konut karışımı, çeperlere doğru konut kullanımı homojen bir şekil alır.

4.1. Eleştiriler

Birçok araştırmacı Jacobs'un fikirlerini benimsemiş, canlı bir kent yaşamının yaya trafiğinin fazla olduğu canlı sokakların varlığına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Canlı ve yaya dostu sokakların şehir sakinlerinin sosyal, işlevsel ve boş zaman aktiviteleri için çok önemli olduğunu savunmuşlardır (Sung vd., 2015). Bununla birlikte Onun görüşlerine katılmayan araştırmacılar da bulunmaktadır. Parlak fikirlere sahip olsa da bazılarının göre ciddiye alınamayacak kadar eksantrik ve aykırı bir kişiliktir (Schubert, 2013). Jacobs bir mimar veya şehir plancısı değildir. O'na yöneltilen eleştirilen biri de akademik çevreden biri olmamasıdır ancak bir akademisyen olmamasına karşın, kent çalışmalarına olan tutkusu alanında öncü biri olmasını sağlamıştır. Jacobs, mimar ve şehir plancısı olmamasına rağmen "*Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*" isimli eseri yayınlandıktan 60 yıl sonra bile halen tartışılmakta, üniversitelerin mimarlık ve şehir planlama bölümlerinde okutulmaktadır. Benimsenmesi, tartışılması ve eleştirilmesi, fikirlerinin halen orijinalliğini ve güncelliğini koruduğunu göstermektedir.

Jacobs, şehirciliğe ilişkin düşüncelerini akademik bir yolla değil, kentleri gözlemleyerek edinmiştir (Şatıroğlu, 2024:23). Bundan dolayı eserlerinde bilimsel metodolojinin eksik olduğu, argümanlarının sağlam akademik alıntılarla desteklenmediği yönünde eleştiriler almıştır. Buna göre yazar, örnekleri daha çok yaşadığı çevreden vermiştir. Halbuki yazarın örnek gösterdiği Greenwich Village, çoğu Amerikan kentindeki yaşam alanlarını temsil etmemektedir. Dahası Amerika'nın dışında kalan bölgelerde şehrsel canlılığın durumuna çok az değinmiştir (Hill, 1988). Bu nedenle Jacobs ile aynı dönemde yaşayan ünlü şehirci Mumford, Jacobs'u yaşadığı semtin dışına çıkmamakla eleştirmiş, öne sürdüğü ilkelerin tüm şehirlere uygulanamayacağını düşünmüştür (Paköz vd., 2022). Ayrıca Mumford, Jacobs'un teorilerini yalnızca amatör çözümler olarak tanımlamıştır (Sung vd., 2015). Mumford'un *New Yorker* dergisindeki "Mother Jacobs' Home Remedies for Urban Cancer" başlıklı küçümseyici eleştirisi, onu amatör bir ev kadını olarak tasvir etmiştir (Mumford, 1962).

Jacobs, modernist kent ütopyelerine karşı kentlerin ve sokakların kalabalık ve hareketli yapısını savunmuştur (Yıldız, 2021). Diğer yandan Harvey, Jacobs'un şehircilik ile ilgili görüşlerinin bu anlamda nostaljik ve ütopycı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Jane Jacobs modernist şehir planlama ve yenileme süreçlerine karşı meşhur saldırısını yaptığında, onun da hayalinde kendi tercihi olan uzamsal (mekânsal) oyun vardı: zanaat tarzı ekonomik faaliyet ve istihdamın, bir de yüz yüze [interaktif] toplumsal ilişkilerin hâkim olduğu, samimi ve etnik çeşitliliği barındıran nostaljik bir mahalle anlayışı. Jacobs bu bakımdan, en azından saldırdığı ütopycılar (Le Corbusier, E.Howard vd.) kadar ütopycıydı (Harvey, 2008: 202)."

Ekonomik açıdan bakıldığında Jacobs'un kentsel tasarım fikirleri günümüz dünyasına uymadığını savunanlar da vardır. Jacobs'un küçük işletmeler ve esnaftan oluşan şehir hayali, çağımızın ekonomik yapısıyla

uyuşmamaktadır (Şatıroğlu, 2024). Aynı şekilde yazara yöneltilen başka bir eleştiri ise semtin canlılığını ve çeşitliliğini sağlamak için eski binalara olan ihtiyaç hakkındadır. Ona göre bir semtte eski binaların olması, ekonomik anlamda daha makul fiyatların oluşmasına zemin hazırlayacak, böylece farklı işyerleri açılmasının önü açılacaktır. Ancak Glaeser (2011) Jacobs'un söz konusu fikrini ekonomik anlamda bütünü görememesinden dolayı eleştirmektedir. Glaeser, binaların fiyatlarını belirleyen eski veya yeni olması değil, arz talep piyasasıdır. Bir kente olan talep arttığında, daha fazla konut inşa edilmediği sürece fiyatlar da yükselecektir. Şehirlerde yeni inşaatlar kısıtlandığında, artan talep nedeniyle binaların ekonomik değeri artmaktadır.

Jacobs'un kentsel tasarımı ve binaların fiziksel biçimini küçümsemesi, mimarlar tarafından eleştirilmesine neden olmuştur (Şatıroğlu, 2024). Diğer yandan bazı araştırmacılara göre Jacobs'un fikirlerinde çevresel determinizm tehlikesi hissedilmektedir. Çünkü Jacobs mekânsal tasarımının insanların birbirlerine nasıl davranacaklarını ve yaşamlarını nasıl düzenleyeceklerini belirlediğini öne sürmüştür (Hospers, 2006: 730). Jacobs'un fikirleri bir teori olsa da uygulamadaki etkilerinin nasıl olacağına ilişkin tartışmalar devam edecektir. Bazı araştırmacılar, Jacobs'un kentsel tasarım hipotezlerinin, bilimsel olarak test edilmemiş olmalarına rağmen, geçerli ilkeler olarak kabul edilmiş olmasını eleştirmektedir (Gomez-Varo vd., 2022). Oysa konuyla ilgili literatür incelendiğinde Jacobs'un teorileri ile ilgili birçok çalışma yapıldığı görülmektedir (Hill 1988; Hospers & van Dalm 2005; Hospers 2006; Klemek 2007; White 2011; King 2013; Sung & Lee 2015; Moroni 2016; Delclos-Alío & Miralles-Guasch 2018; Steil & Delgado 2019; Gomez-Varo vd. 2022; Paköz vd., 2022).

5. SONUÇ

Bu çalışmada şehircilik alanında önemli bir isim olan Jane Jacobs'un "*Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*" isimli eserinin içerik analizi yapılmış, analiz sonuçları coğrafi açıdan değerlendirilmiştir. Üretilen kavram haritaları, kelime bulutu ve belge portresi, yazarın şehre insan-mekân ilişkisi bağlamında yaklaştığını göstermektedir. Jacobs, şehrsel yapıları insan-mekân ilişkisi içerisinden ele almasından dolayı, coğrafya biliminde dikkate alması gereken bir araştırmacıdır. İncelemeye alınan eserin kendi zamanını aşan bir yönünün olması ve orijinal fikirler ileri sürmesi bakımından dikkat çekicidir. Jacobs'u şehircilik alanında önemli yapan husus, modern kent planlama paradigmasının hâkim olduğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında özgün fikirler geliştirmesidir. Jacobs, eserini bugün yazsaydı, hiç şüphesiz bu kadar ilgi çekmezdi. Zira insan için kentler, kentsel yaşanılabilirlik, canlılık ve yürünebilirlik gibi kavramlar, bugün daha güçlü ve yaygın bir şekilde dile getirilmektedir.

Sonuç olarak "Başarılı bir kent nasıldır?" sorusunun cevabı Jacobs'a göre planlı ve düzenli bir kent değildir. Onun perspektifinden bakıldığında başarılı bir kent, canlı ve çeşitlidir. Kentlere birey düzeyinden bakan Jacobs'a göre kentsel mekânda insanın olmadığı yerlerde canlılık ve çeşitlilik yoktur. Canlılığın ve çeşitliliğin olmadığı böylesi yerlerde hayat, yavan ve monotonudur. İnsanı kentsel mekânın bir parçası olarak gören Jacobs, şehrin sadece fiziki görünümünden ibaret olmadığını iddia eder. Yapılan kentsel planlama ve tasarımlarda insan faktörünün dikkate alınması gerektiğini düşünür. Kentlerin insanlar için var olduğuna inanan Jacobs, kentin "kendi halindelik" yönüne önem verir. Bu anlamda yazar, bütün kentlerin aynı şekilde planlanamayacağını, her kentin kendine ait iç dinamiklerinin olduğunu öne sürer. Canlı bir yapı olan kentlerin planlanmasında fiziksel ve matematiksel hesaplar değil, insanî ihtiyaçların etkili olması gerektiğini savunur. Dıştan yapılan müdahalelerin kent kimliğini ve hafızasını erozyona uğrattığını ifade eder.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
The author declared no conflict of interest

Finansal Destek / Funding conditions

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
The author declared that he received no financial support for this study

REFERANSLAR

- Alp Pamuk, Ç. (2020). Tahsin Yücel ve J.G. Ballard'ın Gökdelen Romanlarında Fiziksel ve Toplumsal Sınırlar, *KARE Özel Sayı BAKEA*, 38-50.
- Arlı, A. (2020). Kente Sokaktan Bakan Yazar Jane Jacobs. *Kent-Çözüm Üreten Kentler*, 2, 86-89.
- Aslantürk, A. Y. (2022). Şehir ve Kent Dikotomosini Kavramlar Üzerinden Okumak. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(26), 177-189. <https://doi.org/10.38155/ksbd.1110206>
- Belge, M. (2010). İstanbul: Geçmiş ve Gelecek. *Şehir ve Kültür: İstanbul*. (Editör: Ahmet Emre Bilgili). Kültür Bakanlığı İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Yayını.s.297-320.
- Conzen, M. R.G. (1960). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*. The Institute of British Geographers. No.27. London.
- Delcl'os-Ali'o, X., & Miralles-Guasch, C. (2018). Looking at Barcelona through Jane Jacobs's eyes: Mapping the basic conditions for urban vitality in a Mediterranean conurbation. *Land Use Policy*, 75, 505-517. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.04.026>
- Glaeser, E. (2011). *Triumph of the City*. London: Pan Books.
- Gómez-Varo, I., Delclos-Alio, X., & Miralles-Guasch, C. (2022). Jane Jacobs reloaded: A contemporary operationalization of urban vitality in a district in Barcelona. *Cities*, 123, 103565. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103565>
- Harvey, D. (2008). *Umut Mekanları*. Çev. Zeynep Gambetti. Metis Yayınları.
- Hill, D. R. (1988) Jane Jacobs' Ideas on Big, Diverse Cities: A Review and Commentary, *Journal of the American Planning Association*, 54(3), 302-314, <https://doi.org/10.1080/01944368808976491>
- Hospers, G. & van Dalm, R. (2005). How to create a creative city? The viewpoints of Richard Florida and Jane Jacobs. *Foresight*, 7(4), 8-12. <https://doi.org/10.1108/14636680510611796>
- Hospers, G. J. (2006). Jane Jacobs: her life and work. *European Planning Studies*, 14(6), 723-732. <https://doi.org/10.1080/09654310600779444>
- Jacobs, J. (1992). *The Death and Life of Great American Cities*, New York City: Random House Vintage Books.
- Jacobs, J. (2017). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı* (3. Baskı). Bülent Doğan (Çev.). İstanbul: Metis.
- Kırmızı, M. (2021). Millet Bahçelerinin Çeşitli Boyutları: Jane Jacobs Bu Projeye Ne Derdi? *Planlama*, 31(2):164-169. <https://doi.org/10.14744/planlama.2021.87049>
- King, K. (2013). Jane Jacobs and 'The Need for Aged Buildings': Neighbourhood Historical Development Pace and Community Social Relations. *Urban Studies*, 50(12), 2407-2424. <https://doi.org/10.1177/0042098013477698>
- Klemek, C. (2007). Placing Jane Jacobs within the Transatlantic Urban Conversation, *Journal of the American Planning Association*, 73(1), 49-67, <https://doi.org/10.1080/01944360708976136>
- Kurtar Anlı, C., & Yavan, N. (2023). Tüketim mekânları olarak yerel ve küresel kafe zincirlerinin üçüncü yer kriterleri bakımından analizi. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 49, 133-157. <http://dx.doi.org/10.32003/igge.1295563>
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. Cambridge: M.I.T. Press.
- Moroni, S. (2016). Urban density after Jane Jacobs: the crucial role of diversity and emergence. *City, Territory and Architecture*, 13(3),1-8. <https://doi.org/10.1186/s40410-016-0041-1>
- Mumford, L. (1961). *The City in History: Its Origins, its Transformations, and Prospects*. New York: Harcourt, Brace & World Co.
- Mumford, L. (1962). Mother Jacobs' Home Remedies for Urban Cancer. *New Yorker*, 38(41),148-179.
- Paköz, M. Z., Yaratgan, D., & Şahin, A., (2022). Re-mapping urban vitality through Jane Jacobs' criteria: The case of Kayseri, Turkey. *Land Use Policy*, 114, 1-19. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.105985>
- Schubert, D. (2013). Jane Jacobs: Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı-Bir Klasik. *Toplum ve Bilim*, 127, 248-269.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.98608>

- Siyavus, A. E., & Belge, R. (2024). Trakya'da Şehirsel Saçaklanma: Çorlu Örneği. *Planlama*, 34(1):10-21. <https://doi.org/10.14744/planlama.2024.04557>
- Steil, J. P., & Delgado, L. H. (2019). Limits of diversity: Jane Jacobs, the Just City, and anti-subordination. *Cities*, 91, 39-48. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.06.017>
- Sung, H., & Lee, S. (2015). Residential built environment and walking activity: Empirical evidence of Jane Jacobs' urban vitality. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 41, 318-329. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2015.09.009>
- Sung, H., Lee, S., & Cheon, S. (2015). Operationalizing Jane Jacobs's Urban Design Theory: Empirical Verification from the Great City of Seoul, Korea. *Journal of Planning Education and Research*, 35(2), 117-130. <https://doi.org/10.1177/0739456X14568021>
- Şatıroğlu, A. (2024). *Jane Jacobs'ın Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı: Bir Tahlil*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Talbot, D. (2019). Why Jane Jacobs Still Leads In Urbanism. (Apr 14, 2019). *Forbes*. Erişim Adresi: <https://www.forbes.com/sites/deborahthalbot/2019/04/14/why-jane-jacobs-still-leads-in-urbanism/>
- Talen, E. (2014). New Urbanism. In: Michalos, A.C. (eds) *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research*. Springer, Dordrecht. pp 4359-4362. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_3336
- Türk Aydın, Y. & Mollayakupoglu, S. (2018). Sulukule - Dünden Bugüne: Bir Jane Jacobs Yürüyüşü. *International Journal of Scientific and Technological Research*, 4(7), 129-137.
- Uğur, A. & Aliağaoğlu, A. (2019). *Şehir Coğrafyası*. Ankara: Nobel Yayınları.
- White, R. (2011). Jane Jacobs and Toronto, 1968-1978. *Journal of Planning History*, 10(2), 114-138. <https://doi.org/10.1177/1538513210396293>
- Wolf, M. (2006). Urban prophet who saw salvation in the streets. *Financial Times*, Erişim Adresi: <https://www.ft.com/content/780ac634-d54e-11da-93bc-0000779e2340> Erişim Tarihi: 2.12.2024
- Yıldız, M. Z. (2021). Düş ve Gerçeklik İkileminde Kent. *Psikocoğrafya* (Edi. N. Özgen & E. M. Ertürk). Ankara: Nobel Yayınları.